

A. Talat Onay, *Dastan - ı Ahmet Harami*, Çankırı matbaası. 1933; S. 112, ayrıca 29 sayfa sözlük.

Son seneler içinde Çankırıda, halkiyat sahasında üzerinde duılmaya değer bir çok eserler çıkarıldı. Bu neşriyatın başında *Aşık Derdli*, *Çankırı şairleri*, *Tokatlı Aşık Nuri*, *Halk şiirlerinin şekil ve nevi*, *Türk şiirlerinin vezni* gibi tedkiklerle ve en son *Dastan - ı Ahmed Harami* adlı eski bir Türk abidesini ilim âlemine tanıtmakla gerçekten verimli bir faaliyet gösteren muhterem Çankırlı A. Talat Onay vardır. Aynı seri içinde Hasan Üçök'un *Çankırı tarih ve halkiyatı*, *Halk edebiyatı ve örnekleri*; A. Rıza'nın *Ata sözleri*; Ali Dehri'nin dört kısım *Çankırı masalları* göze çarpmaktadır. Folklor ve halk edebiyatı sahasındaki bu feyizli verim, çok istenir ki, bu işle uğraşanlar arasında bir akis uyandırsın.

Ben, elimizdeki eserleri pek sayılı olan Anadolu edebiyatının ilk devirlerinden kalma mahsulü *Dastan-ı Ahmed Harami* üzerinde fikirlerimi söylemeye çalışacağım.

Naşir tarafından ilâve edilen 19 sayfalık bir mukaddimede, eserin Bolu'da ele geçtiği anlatılmakta; üslubu, vezni, imlâsı hakkında malûmat verilmekte, eserin kahramanlarından biri olan Gülendâd isminden münasebet aldırılarak Türk adları hakkında, böyle bir mukaddimede uzun sayılabilecek olan mütalealar yürütülmektedir.

Eserde "oliser, deyiser, bilürven; iremeyevüz, geleci, delim, şolukdem, olukdem, ümid yerine ümiz; cüda yerine cüza, Hüda yerine Hüza; hod yerine hoz gibi arkaik şekiller ve kelimeler, eserin, naşirin de kestirdiği gidi on üçüncü asra yahut daha önceye ait olduğunu göstermektedir. Bunlara imlâsının bozukluğu, bu ilk eserlerde gö:üldüğü veçhile Arap imlâsını taklit ile sesli harflerin yerine harekelerin kullanılması, eserin vezni gibi hususiyetleri de ilâve edersek bu tahmin daha kuvvetlenir.

"On üçüncü asırda yazıldığı halde bize kadar intikal edememiş bir takım eserler mevcuttur ki, sonraki kayıtlar sayesinde onlardan bazıları hakkında malûmatımız vardır. Meselâ Gülşehri'nin on dördüncü asır başında yazdığı bir eserde, kendisinden evvel yazılmış manzum bir (Şeyh San'an) kıssasından bahis vardır... Yine buna benzer olarak Şeyyad İsa adlı bir şairin - tahminimize göre - on üçüncü asırda yazmış olduğu (Salsalname) adlı bir kahramanlık hikâyesini daha zikredebiliriz [1]. *Dastan-ı Ahmed Harami* de bu cins eserlerin arasında sayılmak gerektir. Bu itibarla Ahmed Harami destanı her bakımdan gözümüzde büyü-mektedir.

[1] Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, S. 298.

Bu neviden eserlerin, üzerinde uğraşacaklara kolaylık vermek; onları, naşirin okuyuş tarzına ve onun hükümlerine bağlı kalmaktan kurtarmak için, olduğu gibi basılması ve transkripsiyonunun bu asla eklenmesi hem bir kaide, hem bir lüzumdur. Muhterem naşirinin bunu yapamamasının sebebi başlangıçta söylenmiştir.

Sayfalar altındaki haşiyelerle, kitabın sonuna konan küçük sözlük, bazı mühim noktaların izahı için işe yaramaktadır.

Eser mesnevi tarzındadır; mefâilün, mefâilün, feulün vezindedir. Üçüncü meclisin içinde "yalvarış,, başlıklı, aynı vezinde, bir de yedi beyitlik gazel vardır. Başta münacat ve na't gibi hiç bir başlık konulmuyarak Allahtan, Peygamberden, dört Halifeden ve Hasan'la Hüseyinden bahseden 28 beyitlik bir mukaddime vardır. Ondan sonra kitab altı meclise ayrılmaktadır ve noksan olan son meclis 43 beyttir. Eserin tamamı 816 beyt tutuyor.

Kafiyesi bozuk olan, yahut yarım kafiyeli beytler azdır. Geri kalan kısımlarda kafiyeler tam ve hatta cinastır. Vezin ise bu ilk devirlerin icabı olarak kusurludur. Türkçe kelimeler pek bol; yabancı kelimeler ancak eserin ötesine berisine serpilmiş bir haldedir.

Kısaca, destanın mevzuunu da verdikten sonra, bazı noktalara işe-geçim:

Ahmed Harami; Ebu Ali Sina ilminden bilen, Şehabeddin'e hizmet etmiş, sihir ve nücüm bilgilerinden anlar bir meşhur hırsızdır. Bir akşam arkadaşlarıyla konuşurken Bağdad sultanının çok zengin bir hazinesi olduğunu haber veriyor. Kendi efsunu ile hazinenin kapısını açacaktır. kalkıp Bağdada geliyorlar; hazinenin yerini öğreniyorlar ve bir gece hazineye doğru giderlerken önlerine bir saray çıkıyor. Burada sultanın kızı Gülendâm oturuyor. Bu güzel bir kızdır:

Güendâm idi ol nigârın adı
Utanur inci, dişi danesinden
Gümüştür taze boyn billura benzer

Şekerden şirin idi sözü dadı
Sadef ağzındaki dür danesinden
İki cazu gözü sehbara benzer

Aahmed Harami kemend atıp sarayın penceresinden kıza bakıyor, dönüp arkadaşlarının yanına geliyor. Kız işittiği sözlerden kuşkulanarak saraydan çıkıyor, onlar hazineye girdikten sonra hazinenin eşğinde gizlenip bekliyor. Çıkanı öldürüyor. En sonra Ahmed Harami çıkıyor. Kız onu da yaralıyor ve hırsız yaralı olarak kaçıyor arkadaşlarının öcünü almaya da and içiyor.

Kız saraya dönüyor. Sabahleyin gelen hazinedar gördüğü vakayı sultana haber veriyor. Sultan vezirleri ile gelip görüyor. Hazinesini bu hırsızlardan kurtararı bulmak ve bilmek istiyor. Fakat ortaya kimse çıkmıyor. Birinci meclis burada bitiyor.

İkinci mecliste: Ahmet Harami Kırım'a gidiyor; orada "elvan mallar,, düzüyor; kızlar, oğlanlar buluyor ve bezirgân kılığında Bağdad'a dönüyor. Getirdiği hediyeleri padişaha vermek bahanesile onun yanına giriyor, kendini beyendiriyor, sevdireyor ve artık saraydan çıkmaz oluyor. Sultan ona, vezirleri vasıtası ile fikrini alarak, kızını vermek niyetinde. Fakat kız, Ahmed Harami'yi tanıdığından varmak istemiyor. Nihayet babasının teklifini kıramıyarak peki diyor; lâkin kendi yerine, ona pek benzeyen ve küçüktenberi beraber büyüdükleri bir kızı gerdeğe koyuyor. Bir sene sonra bu düzme gelin ölüverince Gülendam'ı yeniden bir derd alıyor.

Üçüncü Mecliste: Ahmed Harami kırımdaki mallarını getirmek üzere sultandan izin istiyor, Gülendamı da beraber gitmek üzere kandırıyor. Yanlarına aldıkları iki köle ile bir cariyeyi Isfahan da bırakarak Gürcistan yolunu tutuyor. Issız bir derede, kızı çarımha geriyor, sonra da yakmak için odun getirmek üzere dağa gidiyor. Dönüşte kız yerinde yoktur. Yolunu şaşırın bir kervrnda, Hoca Rüstem adlı bir babayiğit onu saklıyor ve Şiraz'a götürüyor. Gülendam, Haraminin ardını bırakmayacağını düşünerek Şiraz sultanının halayığı olmaya karar veriyor.

Dördüncü mecliste: Gülefruh ölen babasının yerine geçen yeni Şiraz sultanıdır. Anası eyi bir kadındır. Gülefruh'un nişanlısı ölmüştür, Gülendamı oğluna almak istiyor. Kızı penceresinden, bahçede gezerken gören Gülefruh, düğünün Bağdada haber verilmesine dayanamayacak derecede sabırsızlanıyor, ve evleniyorlar. Bedahşan şahı sağdıç oluyor, kırk gün kırk gece düğün yapıyor, hoş vakitler geçiriyorlar. Fakat Gülendam, kapısını bir çift arslan ve kırk ayak merdivenini kırk kul bekleyen bir köşk yapılmadıkça Harami'nin korkusunu yüreğinden atamayacaktır; bunu kocasına söylüyor, istediğinden bin kat güzeli yapıyor.

Beşinci meclis: Ahmed Harami bir sene kızı durmamaca aramakta. Yolu Şiraza uğramıştır. Gülefruh'un bağında bağcı ile konuşuyor ve onun ağzından bu bir senelik vakaları bütün tafsilâtile dinliyor. Can bulmuş gibi sevinerek dağa çıkıyor ve avcılara iki tane geyik tutturuyor. O gece arslanlı kapıya geldiği zaman geyikleri arslanların önüne atıyor; serptiği bir avç sihirli toprakla bekçileri uyutup, kırkını da öldürüyor ve bu suretle Gülendam'ın yatak odasına giriyor. Gördüğü korkulu rüyalarla uyanmış olan Gülendam karşısında Harami'yi görüyor ve Gülefruh'a kıymaması şartile onu takibe razı oluyor. Oradan çıkıyorlar, kızda yolda içinden Allaha yalvarmaktadır.

Altıncı meclis: kız, Harami'yi merdivenden yuvarlıyor; hırsızın beyni dağılıyor. Dönüp kocasının yanına gelince olamı biteni anlatıyor. Gülefruh kalkup bakıyor. Ertesi gün yapılan eğlencede Harami'nin başı kesilerek ona nişan atılıyor. Bu suretle

Yavuz sanuları başına geldi Ne kim sanurdu halka kendü buldu

Eldeki nusha burada kesiliyor. Hikâyenin, maceraden Bağdadın haberdar edilmesi ve kızla babanın buluşması gibi kısımlarla da ziyade uzayacağı düşünülebilir. Fakat tam nusha elde edilinceye kadar bu bir ihtimal olarak kalacaktır.

Eserin nazımı hakkında da bir şey bilmiyoruz. Yalnız teşbih ve tasvirlerinde oldukça muvaffak olduğu ve eserini bir san'at gayesile kaleme aldığı anlaşılmalıdır.

Kitabın içinde manasının mübhem olduğu söylenen bir kaç kelime ile, izahları bence başka türlü olması lâzımgelen kelimeler hakkında da fikirlerimi söylemek isterim:

S - 25

Gelin bundan biz inelüm Bağdad'a Şikâr ide ve key arkun av ide

Argun: Köstebek nevinden, yarım arşın uzunluğunda bir hayvancık ki duvar aralıklarında serçe avlamaya yarar; Eğer bir koyunun üzerine sıçarsa eti sararır ve uyuyan bir adamın üzerine sıçarsa sidiği tutulur. (*Kâşgarî*, I, 108).

Arkun: Ehli bir kısrakla yabani bir aygırdan vücuda gelen tay ki hassaten süratli sayılır (*Kâşgarî*, I, 98).

Bence bu ikinci mana daha uygundur.

S - 43, beyt: 2.

کنولدی kelimesi "gönüldü,, değil "ki noldu,, okunmalıdır.

S - 54 beyt 1:

بخولور kelimesi bence بخولور bahtlılar olacaktır.

S - 60, beyt 8:

Kırnak kelimesi cariye manasına yakışık alıyor, başka mana aramaya hacet yoktur (*Lehce-i Osmanî* 626; *Kâşgarî*) I.393).

S - 67, beyt 2:

Küçük sözlükte buradaki "kiş,, kelimesinin arapça "kis,, olması ihtimali ileri sürülüyor. Bu ihtimal varid değildir, "kiş,, kelimesi doğrudan doğruya "ok kuburu ve sadak,, manasına türkçedir. *Kâşgarî*'de bu kelime birçok yerde geçmektedir. *Kâşgarî*, I, 3é %, 370, 3 — 0,409; é 19,268 ve III, 209).

S - 67, beyt 6:

Bu beytte aslındaki "can,, kelimesi yerina kafiyisi düzgün olsun diye "ruh,, kelimesi yazılmıştır. Metnin olduğu gibi yazılarak bu cins tashihlerin haşiyede işaret edilmesi daha doğrudur.

S - 86, beyt 8:

Buradaki "soruşmak,, kelimesi "hal hatır sormak,, manasına da geliyorsa da beytin içinde "dudak dudaga emişmek,, manasıdır:

Cü her lezzet ki bal yağa karıştı Öpişdi vü kocişdi vü sorışdı
Nitekim (*Dede Korkut*, S - 94) te aynı manayadır:

Tatlu damak verip soruştüğüm Bir yastıkta baş koyup emiştüğim

S - 87, beyt 9 da Kırnaklar kelimesinin "konuklar,, olması ihtimali bence varit değildir. Saray içindeki hususî eğlencede cariyelerin halka teşkili yadırganmaz.

S - 93 te *كوكب* kelimesi izahsız bırakılmıştır. Bu kelime *Kâşgarî*, I, 322 de belek (bilek) şeklinde vardır, fakak oradaki "hediye,, manası buraya yakışmaz. Ebu Hayyan, S - 35 te de aynı kelime "silah,, manasınadır ki beytteki manası da budur.

S - 98 de *كوكب* kelimesine muhterem naşirin verdiği mana uymuyor. Ebu Hayyan, S - 35 te "silâh,, manasına gelen "bilik,, kelimesinden teşkil edilmiş bir masdar olduğu aşikârdır ki "silâhlanmak,, demektir.

S - 102, beyt 5:

كوكب belinlar şeklinde okunmalıdır. Belinlemek = uykuda korkudan sıçramak, *Lehce-i Osmanî* 212.

S-105, beyt 9:

Bunu der akıdur yaş göyne göyne

Gülendam-ı hob ol yüzi ayine

Burada "göyne göyne,, "damla damla,, değil "yana yana,, manasınadır: (Göynemek = yanmak, *Lehce-i Osmanî* 741; Könmek ve Köymek = yanmak, *Kâşgarî*, II, 25; *Ebu Hayyân*, 86; *Şeyh Süleman*, 263).

Bu beytte vezin eksikliği zannedilerek ikinci mısraın başına (o) konmuş, bence buna hacet yoktur; mısra «Gülendam-ı hob ol yüzü ayine» şeklinde iki vasıl ile ve ayne kelimesi ayine şeklinde imaleli okunarak tam mevzun olur.

Orhan Şaik

G. V. Vernadskiy, *Mihail Paleolog devrinde Altın Ordu, Mısır ve Bizans devletlerinin mukabil münasebetleri* (Seminarium Kondakovianum, Recueil d, Etudes. Archéologie. Histoire de L'Art. Etudes byzantines. I, Prague 1927, sahife. 73 - 84).

Akdenizin şark köşesini teşkil eden Mısır, Suriye ve Kilikya uzun asırlar muhtelif milletlerin ve muhtelif medeniyetlerin karşılaştığı ve çarpıştığı bir saha olmuştu. Krunuvustanın ilk devirlerinde Bizans ve Sasani-